

Huis van de Aanrakingen

Uitgeverij Prometheus stelt alles in het werk om op milieuvriendelijke en duurzame wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Peter Verhelst

Huis van de Aanrakingen

2010 Prometheus Amsterdam

Voor Maud, Alexander en Louise

Deze uitgave kwam mede tot stand dankzij een werkbeurs van het Vlaams Fonds voor de Letteren.

© 2010 Peter Verhelst
Omslagontwerp Tessa van der Waals
Zetwerk Mat-Zet bv, Soest
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 1487 9

如
是
我
聞

Zo
werd
mij
verteld:

Als je omhoogkijkt, het zweet van je voorhoofd wissend, een hand boven je ogen, zie je alleen maar flonkeringen – de stad is een trilling in de woestijn. Het bergpad is nijdig, aangelegd om een groep in lintvorm de berg te laten beklimmen, zigzaggend tussen met oker bestofte keien. Naarmate we vorderen, wordt het gesteente harder, scherper. De laatste strook is onregelmatig getrapt en zo smal dat één blik naast je genoeg is om te wankelen. De grootste zaal in de rots gloeit door een ingenieus spiegelstelsel dat de zon opvangt en doorstraalt, volgens de verhalen een geschenk van Cleopatra aan haar Marcus Antonius, zodat ze hier konden uitrusten, beschermd tegen vijandige of nieuwsgierige blikken, hun lichamen oneindig weerkaatst.

Elke dag klokslag twaalf herhaalt het ritueel zich. In het midden van de rotszaal staat een meisje met haar armen in de lucht – denk aan de duiven op het San Marcoplein in Venetië: je houdt je handen in de lucht, je sluit je ogen en trekt

je hoofd in je schouders. Binnen de minuut zit je onder de duiven.

Het zijn geen duiven. Tientallen, honderden papegaaien duiken uit alle richtingen op het meisje af, tot ze helemaal is bedekt.

Flitslichten, geklik van fototoestellen.

De papegaaien vliegen weer weg.

Het meisje is verdwenen.

Ongeloof. Applaus.

Elke middag, klokslag twaalf, verschijnt het meisje opnieuw.

De papegaaien gedragen zich als vleermuizen. Ze hangen met klauwtjes en snavel aan de rotswanden gehaakt, om hun lijf gevouwen vleugels die de schutkleur van de rots hebben aangenomen. Alleen hun buik en oksels zijn met bonte kleuren bespat. Volgens de overlevering schreeuwen ze niet zoals papegaaien, maar praten ze in talen die al lang niet meer bestaan, met de stemmen van wie al lang dood zijn. Men zegt dat de aarde leeg zal zijn als de laatste papegaai is uitgestorven.

De glimlach van het meisje. Hoe ze je aankeek. Alsof ze je hart in haar handen hield.

In het park zie je een vrouw rennen over met vlinderbloemen omzoomd grind, onder linden en beuken door, langs kortgeschoren graspartijen. De vrouw loopt rond de vijver, ademt de ochtendlucht diep in, ademt wolkjes uit. Soepel komt ze de helling op. Enkele seconden zal ze aan het oog onttrokken zijn door een van de rotsen, her en der verspreid in het park. Als ze weer opduikt, het bovenlichaam licht achteroverleunend door de afdaling, komt ze langs de vlinderstruiken. De vrouw kijkt niet over haar schouder, versnelt haar pas niet. Ze trekt opnieuw een rondje om de vijver, opnieuw de helling op, en enkele seconden later rent ze weer voorbij. Een man staat achter een andere struik nu, vlak bij het pad. Vlak voor de vijver slaat ze een zijpad in, waar het dichter begroeid is – viltige twijgen, doorbuigende seringentrossen. Even later loopt ze voor de derde keer de helling op. Nog enkele meters en ze zal onder de betonnen rots door komen.

Minuten later is ze nog niet te zien.

Je staat aan het raam en je rolt een vijg als een stressballetje over je handpalm.

Je bent eraan gehecht geraakt. Dit is de ochtend: de geuren van bergamot en opengesneden fruit, cellosuites van Bach, de rennende vrouw. Ze woont in hetzelfde gebouw – een van de pakhuizen aan de rand van de stroom uit de tijd dat men nog in schepen dacht, zowel op als naast het water. Immense voorraadschuren, opgetrokken uit gebrande rode baksteen,

gestut door ijzeren zuilen die met vierkante klinknagels in de betonnen vloeren zijn geankerd, hoge plafonds die je stem een galm geven. Sommige etages zijn onderverdeeld in sectoren en de sectoren in cellen. Ieder zijn cel, een persoonlijke bunker met een kookeiland, een badkamer en een lege ruimte van 130 m². Elektrische draden steken uit de muur. Andere etages zijn ruw gebleven – uit rotsen gehakt? De vloeren zijn zo dik dat ze ondoordringbaar zijn voor muziek, voor geschreeuw.

Er gaat een helende kracht uit van de rondjes die de vrouw elke ochtend in het park trekt, de monotonie, gregoriaanse gezangen, litanieën. De geruststelling van een lopend lichaam dat in zichzelf opgaat. Je hebt de vrouw eerder gezien aan de ingang van het gebouw – pas toen je weer boven was, herkende je haar. In kleren die niets met lopen te maken hadden leek ze tenger, ijler. Ze had een glimlach die haar afzonderde van de rest van de wereld. Haar haren, dat zwart, samengesteld uit petroleum en nachtblauw en gebrande ceder. Zwart jasje, zwarte jurk, zwarte laarzen. Met haar pink legde ze een haarlok achter haar oor. Geen ringen, geen juwelen. Om haar pols hing een telefoon. Ze klapte hem als een spiegeltje open, nam een foto, klapte hem weer dicht. Ze bevond zich niet op straat, maar in de intimiteit van een lift of een badkamer.

Misschien staat ze voorovergebogen uit te hijgen. Of voert ze de trage rituele bewegingen uit waarmee de spieren uitgerekt worden na de inspanning, het melkzuur uitgedreven, plaatst ze een been met gestrekte knie op een verdikking in de boomstam. Waar is de man gebleven? Buigt ze met rechte rug over haar knie? Een zwarte auto met getinte ruiten rijdt traag langs het park.

Je kijkt naar het huis dat tussen de pakhuizen staat. Het enige huis. Altijd zijn de gordijnen gesloten.

Het is een van die ochtenden waarop een oude vrouw

aan de rand van de vijver zal gaan zitten, met een metalen waaier onder haar kin om de zon op te vangen. Haar lichtgevende gezicht dat uit een zeventiende-eeuws schilderij lijkt te treden. Toen uit de wolken nog lichtzuilen op de wereld vielen. Toen men nog dacht dat de aarde de as was van het universum.

Een man komt uit het park. Het portier van de zwarte auto gaat open. De man stapt in. De auto vertrekt.

Uit een van de struiken stijgt een wolk spreeuwen op.

Je hebt het gezicht van de man niet gezien.

De spreeuwen drijven als een boomkruin over de boomkruinen.

De man had geen gezicht.

Tomoko klapt de laptop open, legt haar telefoon ernaast, gaat de badkamer in en laat de douche lopen. Ze trekt haar kleren uit – donkere vlekken onder de oksels en op de rug, de lycra als een tweede huid – en stopt ze in de wasmachine. Strekt een arm uit, een hand onder het stomende water. Gaat onder de douche staan, met gebogen rug en hoofd, de vuisten net onder de kin – soms is ze nog een kind. Dan legt ze het hoofd in de nek, met open mond, het water stromend over haar kin en borsten. Ze strijkt de haren naar achteren, wrijft het water over haar ogen, haar wangen, haar hals. Dan neemt haar linkerhand de tube en knijpt die in haar rechterhand leeg. De spiegel en ramen beslaan. Het scherm van de laptop pulseert. Tomoko zeept zich in. Op het scherm wentelt de werldebol. De satelliet zoomt in. Continent: Azië. Land: Turkije. Een archeologische site. De muurtjes van wat ooit een gebouw is geweest als ruggenwervels. Op haar knieën zit een vrouw, voorovergebogen over een schudzeef. Ze legt haar hand in haar rug. Strekt de rug. Kijkt omhoog, recht in de lens. Twee vrouwen: Tomoko die nu de handdoek neemt en zichzelf droog begint te wrijven en Tomoko die in een greppel omhoogkijkt, als naar een nieuwe zon. De twee vrouwen kijken elkaar aan.

We lopen op een korst, eeuwen geleden gevormd door vulkaanuitbarstingen die jaren aanhielden. De gestolde lavatongen en -kegels werden door regen en zandstormen weggesleten, zodat het harde gesteente bloot kwam te liggen. Heet water borrelt op in door wind uitgehamerde badkuipen. Op sommige plekken is de lava verweerd, waardoor bij elke stap fijnkorrelig stof opwaait – een filmset op de maan. Aan de oostkant vertakt zich een vulkanisch grottenstelsel waarvan een gedeelte 50 meter onder de zeespiegel ligt; het is er constant 18 graden Celsius, ongeacht de seizoenen. Het licht heeft de ene dag iets absoluuts, een uur later ligt alles in een waas te trillen, een minuut later tolleren stofsluiers om hun as.

We worden beschermd door een konvooi. We zijn gewapend met troffels, schudzeven, tandenborstels, zachte penselen, er zijn mijnwagentjes op rails. De sterrenhemel is overweldigend, religieus. Door de onbekende nachtgeluiden wanen we ons in een tijdsrekening die geen vertrouwde lichamen en klanken bevat. Onze groep bestaat uit mannen en vrouwen. We kunnen in het Latijn, het Oudgrieks en het Sanskriet dromen, maar onze kennis van het Turks is rudimentair. De woestijn is constant in beweging – zandkorrels dringen 's nachts de tenten binnen en gaan als een mal om de slapende lichamen heen liggen. 's Ochtends zijn de duinen over elkaar geschoven, geen enkele landkaart is betrouwbaar.

De stad lag op de zijderoute tussen Antiochië en China, een lustoord aan de boorden van de Eufraat. In de wijde omgeving hingen altaren, reusachtige zandstenen stempels in de rotsen. Uit de harde stalactieten hakten de Romeinen zuilen, bebaarde mannenkoppen, lichaamsdelen van de oorlogsgod Mars. Op een dag kwamen de Perzen, vuurgoochelaars onder leiding van Sapur de Eerste, afgezant van Ahura Mazda. Ze hoefden maar naar een steen te wijzen of er sprongen al vlammen uit. Het Romeinse Rijk brokkelde af. Er was een aardbeving die de stad onder zijn eigen puin bedolf.

Maar de Romeinen kwamen terug. Altijd kwamen ze terug. Legioen iv Scythica. Symbool: eenhoorn.

Helikopters brachten ons naar de site. We zijn archeologen. Onze taak is op zoek te gaan naar iets wat we zijn kwijtgeraakt. We leggen het patroon bloot, de stroom die er ooit liep, omdat we geloven dat er iets te lezen zal zijn wat helpt ons wezenlijke dingen te herinneren. We voelen ons nietig in deze woestijn. De zonsondergangen zijn zo overweldigend dat we ons persoonlijk betrokken voelen. We verdelen een zone in sectoren, en een sector in greppels. Ieder zijn greppel. We hopen een tweede Pompeji te vinden, gelaatsuitdrukkingen die ons terug in de tijd slingeren, toen alles nog overzichtelijk was; licht dat warm op je schouder viel door glasramen, terwijl we zongen, de ogen gericht op de bakstenen die tot boven de wolken klommen.

We waren niet de eersten hier. Al snel stootten we op een grafkamer met kleine kalkstenen beelden – de grote stukken waren eerder ontvreemd. Door de rovers waren gangen gegraven in het puin, die ons naar de eerste villa leidden. Een atrium met acht zuilen. Een mozaïek met Dionysos en Ariadne. Zes van de tien figuren waren gestolen.

Een villa met terras. Een mozaïek met Parthenope en Metiochus. Boven de knieën zijn de steentjes gestolen. Hoewel Parthenope tot over haar oren verliefd was op Metiochus, wilde ze haar maagdelijkheid niet opgeven en verbande ze zichzelf naar Campagna, waar ze Dionysos diende. Aphrodite, de in zeeschuim geklede godin van de liefde, veranderde haar in een sirene.

Naargelang de opgravingen vorderen, stijgt de spanning in de groep. We lijken een experiment: mannen en vrouwen, uit hun vertrouwde omgeving geplukt om in een nieuwe biosfeer met troffels en penselen mozaïeken bloot te leggen, vazen op te delven. Geknield. Millimeter voor millimeter. Verdwaasd door de hitte. Ontredderd door eenzaamheid. Het eten gerantsoeneerd. Alcohol verboden. Feromonen. Oestrogenen. Groepswetten. Verschuivingen van hiërarchie. Manipulaties. Het stofmasker, het geluid van je eigen ademhaling, de geur van je eigen zweet in je handschoenen. De sterrenhemel laat ons wegdromen. De eenzame minnaar Metiochus is nog altijd hoorbaar achter de horizon, een stem die zo diep is dat hij door het oor niet kan worden herkend, maar klopt in de aders, trilt in de buik. De bewaking wordt elke dag grimmiger. De snorren van de bewakers zijn zwart gelakt. Ze strelen hun wapens terwijl ze door onze kleren heen kijken, alsof ze ons ervan verdenken 's nachts in de woestijn te dansen ter ere van Dionysos. We krijgen één keer om de twee weken post. Dat zijn de lastigste dagen.

De combinatie van brand en aardbeving heeft er paradoxaal genoeg voor gezorgd dat de stad ons inzicht kan geven in de geschiedenis, hoe er vroeger geleefd en bemind werd: net als de lava in Pompeji verzegelde het puin hier de villa's. We hebben munten gevonden, zegels in klei, badhuizen, een gymnasium. Een beeld van godenboodschapper Hermes met een bronzen schotel in zijn mond, als be-

hoorde hij tot een onontdekte stam uit het Amazonewoud. Veel, ontzettend veel grafkunst. Kleivazen. Rioleringen en toiletten. Een bloedkleurig fresco van een man en een vrouw. Begraafplaatsen uit de bronstijd.

We lopen in de voetsporen van de Romeinen die hun eigen verhalen kruidden met die van bezette gebieden. Verhalen verteld met veelkleurige tegeltjes. Bij elke villa die we blootleggen kunnen we de muziek beter horen, het gelach, de woordjes die de Romeinen elkaar toefluisterden in de beschaduwde hoeken van het atrium. We dromen hun dromen: mannen die, half mens half vis, op hoorns bliezen zodat de zee aan het kolken ging. Een man in een strijdswagen, getrokken door panthers. Een man in een strijdswagen, getrokken door paarden met het achterlijf van een vis. Icarus die naar de zon wil vliegen. Eros, de god van de liefde, die dolfinen berijdt.

Volgens Plato was de mens oorspronkelijk een wezen met vier armen en benen. Zeus sneed de mensen doormidden, spande het losgekomen vel samen waar wij de navel weten. Boetseerde de twee helften zo dat ze in elkaar pasten. Vanaf dat moment ging elke helft driftig op zoek naar de andere, om armen en benen om elkaar heen te slaan, de monden op elkaar, om opnieuw de oorspronkelijke gedaante aan te nemen. Om te genezen van het verdriet. We vinden Zeus in de gedaante van een sater. Zeus in de gedaante van een zwaan. Zeus als stier die Europa ontvoerde. Zeus, onophoudelijk op zoek naar de mal waarin zijn verdriet zou passen. We vinden Aphrodite van wie we de voeten mogen wassen met een zachte spons, de bovenbenen, het geslacht, de compacte borsten, maar van wie we het gezicht niet mogen zien. Het gezicht van de godin van de liefde is een wit gat in de grond. We vinden een mozaïek dat mentaal blijkt te zijn: Medusa die al wat haar aankijkt in steen verandert, in zuilen, altaren, tempels, villa's. De hele stad Zeugma, waar we ons bevinden, werd door Medusa aangekeken. Alle mozaïeken zijn mythische taferelen.

Tekstballonnen die uit de geschiedenis komen aandrijven.
De versteende dromen van een Duizendjarig Rijk.

We hebben haast. De Birecikdam, jaren geleden opgetrokken om de streek van water te voorzien, zal de in puin verzonken stad onder water zetten. Schatten zullen verloren gaan. Het antwoord van de overheid: elke dag oponthoud kost miljoenen, het oude liedje van macht, economie en minachting voor de kunst. We lossen elkaar af bij de greppels. Het water nadert sneller dan voorzien. Mannen en vrouwen komen overvliegen uit Australië, de Verenigde Staten, Duitsland, zoals ze enkele decennia voordien naar Nepal trokken, op zoek naar gebedsvlaggetjes, amuletten, zingeving, een manier om uit het lichaam te treden. Geknield in de greppels als op een yogamat. Ver van huis maar almaar dichterbij de ziel, de zachte kern. Met een pincet pakken we scherven op, leggen ze in een chemisch bad. Een holte die we met aders bedekken, een bedding van pezen en spieren voor de oogbol. De reconstructie van ons eigen gezicht en onze eigen blik die we niet langer begrijpen.

We hebben zone A en B afgewerkt. We vermoeden dat in zone C vooral officiële gebouwen en tempels te vinden zijn. Het harde werk smeedt de groepsgeest. Er is een gezamenlijke opwinding, alsof de mozaïeken in ons tot leven komen. De mannen laten hun baard staan. De vrouwen bewegen zich dichterbij de aarde, wilder, geschubd door lavastof, gehurkt zingen ze de mannen op zich af. De druiven van Dionysos zijn tepels, geplukt met tong en lippen. We weten dat het water op komst is, maar we zien lava die alles wat ze aanraakte heeft gevild, het rode hart ervan blootgelegd. Niet de kracht ervan verbijstert ons, wel de onverschilligheid: bomen, struiken, huizen, een kind, alles in lichterlaaie. Een knisperende vacht over alles heen – 's nachts hangt de ijzige woestijnlucht om ons naakte li-

chaam als de rosse gloed van een vos. De muren als met zeepokken bezaaide walvisruggen, opduikend uit de zee die weldra zal komen. Verhalen.

De stad is gesticht door Selevkos Nikador, een van de generaals van Alexander de Grote, de dromer die het Westen met het Oosten wilde verbinden, vrouw en man tegelijk, altijd op zoek naar een grens om te overschrijden: liefde, macht, de monding van de Ganges. De godkoning die in luipaardvellen gehuld een Hooglied fluisterde in de haren van zijn minnaar Hephaistion toen ze op hun paard over de Egeïsche Zee uitkeken. *Je haren zijn de rijzende zon, je tong is die van Shiva, je mond is diep als het uitspansel zelf, je rug een trappengang naar de hemel.*

Na de Macedoniërs kwamen de Romeinen. Na de Romeinen de Byzantijnen. De Abassiden.

Het Vierde Romeinse Legioen was hier gelegerd. Op hun vaandel was een eenhoorn afgebeeld, het beest dat alleen door een maagd in bedwang kan worden gehouden. Er wordt gezegd dat het Vierde Legioen na de nederlaag tegen Sapur de Eerste terugkeerde. Bij elke spadesteek die we uitvoeren, bij elk mozaïek dat we opgraven, komen nieuwe verhalen vrij. Als gassen. We inhaleren en geloven.

In juli komt zone A onder water te staan. In oktober wordt zone B overspoeld. Zone C ligt te hoog voor het water. We kijken uit over een nieuwe zee die nog geen getijden kent, nog geen eigen fauna en flora heeft, alleen maar scheepswrakken in de vorm van leeggehaalde villa's. Op de flanken van de bergen staan pistachebomen. De oevers brokkelen traag maar pathetisch af. We kijken graag naar de Mona Lisa van Zeugma, een mozaïekfragment van een meisjesgezicht wier blik zich aanpast aan de verlangens van wie haar aankijkt. Over haar groene hoofddoek lopen rode strepen – als van een klauw, als van een natte tong. Haar haren zijn hennakleurig en zwart – glanzende medusaslangetjes.

Haar mond is verdwenen, geroofd. Als je dichterbij komt, je oor tegen de holte legt, versteent iets in je. Sommigen noemen haar het zigeunermeisje van wie zelfs de tranen zijn gestolen. Je zou haar aan het lachen willen maken. Je zou haar willen zeggen: 'Ik heet Tomoko Kidman en ik kom uit New York.'

'Ik heet David Kennedy en ik kom uit Australië.'

Ik zit aan de oever te kijken naar de vogels die hier nooit eerder zijn geweest, op hun trektocht naar het zuiden ver-rast door de nieuwe zoetwaterzee. Nieuwe broedplaatsen zijn een kwestie van tijd. De zwermen als immense zijden doeken in de wind. Het water brengt nieuwe lucht met zich mee, minder stoffig. Wolken zullen worden gevormd, laag tegen de bergen hangend. Verkwikkende neerslag. Zaden die eeuwenlang krachteloos verspreid lagen zullen ontkiemen. Misschien zullen weldra tuinen worden aangelegd en nieuwe villa's gebouwd.

Een uur geleden kreeg ik te horen dat er in zone c lichamen gevonden zijn. Mannen, vrouwen en kinderen. Geen echte lichamen, maar holtes, die opgevuld met gips witte lichamen vrijgeven met allemaal identieke gezichten. Doorstraald van een archaïsche glimlach, een en al vertrouwdheid en raadsel. Lichamen zoals wij die kennen, maar abstract-Aziatische gezichten.

Zodra het nieuws zich verspreidde, reed de jeep met soldaten naar de plek. Herrie. Opwinding. Ik zocht de stilte op. Met mijn schetsboeken.

'Ik ben David Kennedy en ik kom uit Australië,' zegt de man.

'Ik heb je hier nooit eerder gezien,' zeg ik.

Hij kijkt over het water. De Australische manier van kijken, gewend aan grote vlaktes.

Ik heb me te lang afgezonderd, denk ik, ik ben dit ont-

wend, het luchtige praten met een man, het spel. Enkele seconden lang woelen in je haren, enkele seconden kijken naar zijn lippen. Ik ben gewend geraakt aan stilte en aan doelmatige taal, zonder dubbele bodems, zonder verwarrende mogelijkheden. Woorden en cijfers als zone A, sectie 3, villa 7, mozaïek c. Ik ben het die in de nachtelijke woestijn gaat rennen, mijn kilometers afwerk, als de anderen bij het kampvuur dansen, hun heupen als zoemende magneten over elkaar bewegen.

Ik neem mijn hoofddoek af. Mijn haren in een wrong. Het is avond. De duisternis valt hier genadeloos snel.

‘Zone c, sectie 14,’ zegt hij. ‘En jij?’

‘Sectie 21,’ antwoord ik.

‘Wat was je eerste?’ vraagt hij.

‘Zone A, sectie 3.’

‘Een veteraan,’ zegt hij.

Ik kijk over het water. Uit mijn ooghoek zie ik zijn profiel – rechte neus, kortgeknipt blond haar, stevig kaakbeen.

Ik heet Tomoko Kidman. 26. Kinderloos. Ongetrouwd. Kaukasisch van gestalte – de genetische kenmerken van mijn mannelijke voorvaderen. Aziatisch van oogleden – de seksuele fantasie van mijn mannelijke voorvaderen. Amerikaans staatsburger. Eerste psychiater pas op mijn 24ste, het beste bewijs dat ik geen goede patriot ben. Het enige wat de psychiater zei was: ‘Ontspan je. Doe iets wat je nooit eerder deed.’ Een week later zat ik op het vliegtuig naar Turkije. Zone A. Ik was erbij toen het allereerste mozaïek gevonden werd. Ik draag een houthakkershemd en een wijde jeansbroek, op mijn heupen gehouden door een geitenleren riem.

‘Wat weet je over de opgegraven lichamen?’ vraag ik.

‘Wat weet je over het Vierde Legioen?’ vraagt hij. Hij vertelt me dat Anatolië, waar de soldaten vandaan kwamen, de bakermat was van de Etrusken en bezet werd door Hattiërs,

Hittieten, Grieken, Romeinen, Byzantijnen, Seltsjoeken, Osmanen, Koerden, Galaten, Armenen, Turken. 'In het Grieks betekent Anatolië Land van de Rijzende Zon,' zegt hij. Hij heeft blauwe ogen.

'Wat heeft dat met de opgegraven lichamen te maken?' vraag ik.

Hij lacht, komt overeind en stapt weg.

Als ik zone c binnen kom, landen helikopters zonder kentekens. Een man komt gebogen de middelste helikopter uit, nadat de omgeving is gescand door mannen met spiegelende zonnebrillen.

Ik vind David Kennedy in de toegestroomde menigte. Hij knipoogt geruststellend.

Aan de oostelijke kant van zone c worden witte tenten opgetrokken. Een sector zonder nummer, bewaakt door de mannen die even ervoor nog voor onze veiligheid instonden. De kentekens van de jeep bespoten met witte verf. Na nauwelijks een kwartier stapt de man opnieuw de helikopter in, vier bewakers als een levend schild om hem heen.

We hebben één uur om onze bezittingen te verzamelen. Daarna worden we geëvacueerd. Geen verdere uitleg. We begrijpen: er zal met scherp geschoten worden, maar we zijn verontwaardigd. We zijn westerlingen. We willen onze stem uitbrengen. We eisen. We staan erop. Als zij niet, zullen wij niet. Onmogelijk dat we zoiets over onze kant laten gaan. Wat denken ze wel? Kan iemand het woord democratie spellen? In het Turks? Bestaat het woord de-mo-cra-tie in het Turks? Bijvoorbeeld?

'Oh, my God,' roept iemand.

Doe iets wat je nooit eerder hebt gedaan.

Ik ga tussen de geweelopen en de joelende groep staan, ruk mijn houthakkershemd open. Schiet maar, schreeuw ik, maar ik heb geen stem. Wij hebben een stem. Uit één keel klinkt het. *We shall overcome*. De soldaten schieten niet. Ze kijken naar mijn borsten. Ze kijken naar elkaar. Ze kijken naar mijn borsten. Uit één keel: *We*

shall overcome. Allemaal komen ze bij me staan, de vrouwen. Hemden open. Iemand neemt me bij de pols. *We shall overcome*. Ik probeer me los te rukken. Een van de soldaten richt zijn geweer. Iemand trekt me aan de pols achteruit. Ik struikel.

Hij is het die me achterovertrekt, David Kennedy. Zijn stem is het die ik hoor, ondanks het geschreeuw, het gegil, de flarden van gezangen. Het salvo. Over de hoofden heen. Zijn stem die zegt: 'Kom.'

'Ja,' zegt een stem. Het is mijn eigen stem.

We staan in de witte tent. Niemand heeft ons tegengehouden. Een van de soldaten salueerde toen hij David Kennedy zag.

Het is stil in de tent. Lichamen liggen op een rij. Wit porselein. Mannen, vrouwen, kinderen. Identieke gezichten. Oosterse gezichten. Abstracter. Allesomvattende gezichten. Een archaïsche, raadselachtige glimlach.

David Kennedy neemt me mee naar een tweede tent. We zijn alleen. Op de grond liggen kleren. Hij houdt me bij de hand. Een stevige hand. Een zachte hand in mijn rug. In de grond is een holte te zien. Volmaakt cirkelvormig. Ik kan niet zien hoe diep de holte is. Alleen de gladheid. De volmaakte porseleinen gladheid. De schoonheid ervan.

David Kennedy trekt zijn kleren uit. Ik hoor helikopters opstijgen. David Kennedy trekt mijn kleren uit. Hij neemt mijn hand. 'Waarom ik?' vraag ik. David glimlacht.

Een van de helikopters blijft enkele seconden boven de tent hangen.

Ik denk, alsof het mijn allereerste gedachte is: 'Glad, de holte is glad als de binnenkant van een hoorn.'

We kijken elkaar aan. Dezelfde archaïsche, raadselachtige, vertrouwde glimlach. Hij knikt. We staan met onze tenen over de rand van de holte.

De laatste helikopter stijgt op, scheef hangend, alsof hij zich losmaakt van een dak in Saigon.

‘Kom,’ zeg ik.

We springen gelijktijdig in het gat.